

NKFIH zárójelentés PD_17 #124543

Balogh Péter, 2020. 01. 29.

Fontos megjegyzés: a projekt 36 hónapra nyert támogatást, de a 23. hónapban sajnos le kellett zárni. Ennek az az oka, hogy felajánlottak és elfogadtam egy státuszt egy egyetemen, ami összeférhetetlennek bizonyult a projekt által generált (MTA) KRTHK-s teljes idejű munkaviszonyommal (ami azóta megszűnt). A projekt rész munkaidőben való befejezésének lehetősége iránti kérelmemet az NKFIH elutasította. Kérem a zárójelentést ennek ismeretében értékeljék.

A kutatás a közép-kelet-európai országok geopolitikai identitásaira, narratíváira fókuszált, első sorban Magyarországra. Egy adott ország ill. társadalom kollektív öntudata, önképe nagyban meg tudja határozni annak kül- illetve geopolitikai orientációit. A tanulmányozott országok történelmük során gyakran orientálódtak különböző irányba, és nem mindig önszántukból. 1989 óta ezeket a döntéseket, választásokat független államokként jobbra önállóan hozzák meg: bár a mozgásterük természetesen továbbra is korlátozott, mégis a korábbiakhoz képest összehasonlíthatatlan mértékben tudták meghatározni saját maguk helyét a világban, illetve tágabb környezetükben. Mivel a térség legtöbb országában többféle hagyomány honos, a kialakult helyzetben ill. a rendszerváltás óta eltelt három évtizedben releváns volt megvizsgálni, hogy a különböző országokban milyen geopolitikai tradíciók kerekedtek felül, hogy miért pont ezek, és milyen hatásokkal.

Munkám előzménye egy korábbi posztdoktori projektem egyik eredménye: egy tanulmány arról, hogy hogyan és miért változott a Közép-Európa fogalom Magyarországon 1989 óta (Balogh 2017). Ennek fő eredménye az volt, hogy míg a rendszerváltozás körül a hazánkban honos Közép-Európa értelmezés a német koncepcióra hasonlított és Kundera szellemében az akkori kelet-nyugati ellentétet volt hivatott áthidalni, a transzatlanti struktúrákhoz való csatlakozás után a fogalomnak erősen csökkent a jelentősége és így használata. Okai voltak ennek a EU-s integrációból való fokozatos kiábrándulás (mely a 2008/2009-es gazdasági válság körül tetőzött), illetve az a tény, hogy 'Közép-Európa' betöltötte addigi funkcióját – azaz a térség nyugati integrációjának elősegítését. A 2010-es években azonban újra egyre gyakrabban hangzottak el hivatkozások Közép-Európára: ezúttal azonban megváltozott tartalommal és szándékkal, földrajzi és (geo)politikai szempontból is. A fogalom immár a Visegrádi országok szinonimájává vált: egyfajta összefogásnak a még mindig liberális és multikulturális Nyugat-Európával szemben, ami a 2015-ös menekültválság idején tetőzött. Ugyanakkor az említett esemény politikai súlyának viszonylagos csökkenésével részben kérdésessé vált a megújult közép-európai összefogás jövője.

Ezen a nyomon tovább haladva kutattam az elmúlt két évben főleg a Magyarországon honos geopolitikai térképezeteket, narratívákat. 2018-ban főleg adatokat gyűjtöttem, 2019-ben pedig megírtam egy hosszabb tanulmányt az eredményekről: ezt még a múlt év végén be is küldtem egy magas rangú (Q1-es) folyóiratba, de a kézirat még lektorálás alatt áll (érdeklődők részére külön kérésre el tudom küldeni a kéziratot). Ez a tanulmány arra a kérdésre kereste a választ, hogy hogyan fér össze Magyarországon két (látszólag) egymásnak ellentmondó geopolitikai narratíva, a Nyugat végvára vagy Európa védőbástyája, illetve az újtanizmus, azaz a keleti hagyomány. A tanulmány rámutat, hogy a kettő – még ha ambivalens, időnként akár ellentmondásos módon is – megfér egymás mellett, bizonyos értelemben össze is fonódik. Hazánkban legalább a Szent István és Koppány közötti konfliktus óta felmerült dilemmaként,

hogyan az ország merre orientálódjon. Bár a felülkerekedő István egyértelműen a nyugati kereszténység mellett tette le a voksát, a magyar társadalom történelmében és hitvilágában többé-kevésbé végig fennmaradtak a nem-keresztény elemek (pl. pogány, nomád, táltos, sámán, turáni stb. kultusz, rítusok, hitek, mítoszok és legendák). Ezek a magyarság esetében nagyrészt Keletről származó identitáselemek olyan történelmi helyzetekben kerülhettek előtérbe, amikor az országban a Nyugattól (vagy annak részeitől) való távolodást érezték fontosnak hangsúlyozni (pl. a Habsburgoktól). Illetve olyankor, amikor az ország – a tágan értelmezett – Keleten igyekezett diplomáciai kapcsolatokat építeni és új piacokat szerezni (pl. a 20. század első évtizedeiben). Ugyanakkor a magyar orientalizmus főleg abban különbözött a többi európai variánsától, hogy nemcsak kapcsolatokat igyekezett építeni a Kelettel, de a nemzet saját gyökereit is kereste. A kézirat nagyobb része az elmúlt kb. 16-17 év hasonló próbálkozásait vizsgálja és megállapítja, hogy az eredmények vegyesek (ld. lejjebb).

A projekt idő előtti lezárása miatt a kelet-közép-európai országokkal való összehasonlításra sajnos alig maradt lehetőség. Megjelent egy hosszabb, eszé-jellegű recenzióm az ország függetlenségének százéves évfordulójára elkészült Lengyelország politikai földrajza atlaszról (Balogh 2018), mely nemcsak térképeket, hanem bőséges szöveget is tartalmaz különböző lengyel geopolitikai narratívák háttéréről és aktuálpolitikai vonzatairól. Ebből is kirajzolódik, hogy régóta léteznek elképzelések a térség országainak együttműködésére vonatkozóan (bár Lengyelország esetében nagyrészt lengyel dominanciával), viszont ezek nagyrésztben – külső és/vagy belső okok miatt – meghiúsultak, vagy legalábbis rövidéletűnek bizonyultak. Ennek ellenére ma is léteznek a történelmikkel részben, vagy szinte teljesen összehasonlítható geopolitikai koncepciók (pl. a Három Tenger Kezdeményezés, ami egyfajta új Intermarium).

Ami a nyugatiság–keletiség kérdéskörét illeti, ez is jelen volt és bizonyos mértékben van más térségbeli országokban is (pl. Horvátország, Szerbia, Szlovákia, de kisebb mértékben még Lengyelország esetében is). Viszont az EU-s tagállamok közül manapság talán sehol se olyan mértékben, mint Magyarországon (az EU-n kívül itt még Szerbiát és esetleg 1-2 más balkáni országot lehet említeni). Ennek legegységértelműbb lenyomata hazánk 2012 óta legfontosabb külpolitikai programja, a Keleti nyitás. Ennek sokféle eleme van: gazdasági (pl. a kínai Bp.–Belgrád vasútvonal vagy az orosz paksi erőműbővítés), diplomáciai (pl. a 2018-ban a Türk Tanácsban megszerzett megfigyelői státusz), felsőoktatási (pl. Stipendium Hungaricum ösztöndíjprogram), kulturális intézetek nyitása, nyelvtanfolyamok stb. A program indításakor megfogalmazott remények – pl. keleti országokkal folytatott külkereskedelem arányának 20-25%-osra való bővülése – azonban egyelőre beteljesületlenek (csak az EU-s arány 80% körül maradt), bár pár százalékkal valóban nőtt főleg néhány ázsiai országgal a kereskedelem aránya. Ugyanakkor a lakosság szemének megnyitása (Nyugat-)Európán kívülre egy még bonyolultabb kérdéskör, mert az továbbra is erősen EU-párti (70-72%) és kevés magyarnak van lehetősége (vagy akár ambíciója) kontinensünkön kívül utaznia, pláne intenzívebb kapcsolatokat ápolnia (Nyugat-)Európán kívül. Mindemellett a magyar társadalom egy nem elhanyagolható rétegében ma is él a keleti hagyomány, amit jól manifesztál a minden páros évben megrendezett (és 2012 óta a központi költségvetésből is erősen támogatott), kb. kétszázézer ember által látogatott Kurultáj hagyományörző fesztivál, amely ezt a kultuszt élteti (a rendezvény egy kisebb kiadását minden páratlan évben szervezik). Végezetül a kereszténység bástyája és a turanizmus legalább két módon kapcsolódnak össze: egyrészt van egy közös ellenségkép, a szekularizált Nyugat. Másrészt mindkettő régi, mély gyökerekkel rendelkező hagyomány Magyarországon, ellentétben a felvilágosodás óta inkább Nyugaton elterjedt liberalizmussal és szekularizációval. Ugyanakkor – a kritikai geopolitika nyomán – a külpolitika szinte mindig a belpolitikával is összefügg. Így a geopolitikai narratívák, önképek általában egy adott ország, társadalom belső átrendeződését is szolgálják.

Még egy megjegyzés a közleményeket illetően: természetesen nem csak az itt bemutatott 2-3 tanulmány született a projekt 23 hónapos futamideje alatt. Amint azt az értékelő a Közleményeknél láthatja, több publikációm is ebben az időszakban jelent meg, de 1-2 nem szorosan kötődik az itt bemutatott kutatásokhoz. Ennek ellenére több tanulmányban is megadtam az NKFIH-t ill. a projektet támogatóként. Főleg a rangos nemzetközi folyóiratokban általában hosszú egy tanulmány átfutása (1–1,5 év). Kérem ezt is vegyék figyelembe az értékelésnél.

Ezúton is köszönöm szépen az NKFIH-nak a projekt támogatását!